

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор

Національної академії

внутрішніх справ

доктор юридичних наук, професор

Володимир ЧЕРНІЙ

2021 р.

ВИСНОВОК

Національної академії внутрішніх справ щодо дисертації Махаринця Михайла Євгеновича «Еволюція правового регулювання земельних відносин на Волині в 1939 – 1960-х роках», поданої на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право», за спеціальністю 081 «Право», затвердженої Вченою радою Національної академії внутрішніх справ від 31 жовтня 2017 р., протокол № 26

ВИТЯГ

з протоколу засідання фахового семінару кафедри історії держави та права Національної академії внутрішніх справ від 14 січня 2021 року.

Присутні:

доктор юридичних наук, професор Гусарев С.Д.; доктор юридичних наук, професор Чернявський С.С.; кандидат юридичних наук, доцент Пендюра М.М.; доцент кафедри, доктор юридичних наук, доцент Мінченко О.В.; доктор юридичних наук, професор Сербин Р.А. (*рецензент*); доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Кривицький Ю.В. (*рецензент*); доцента кафедри, кандидата юридичних наук, доцента Мозоль Н.І.; кандидат юридичних наук, доцент Шкуратенко О.В. (*науковий керівник*); професор кафедри, доктор історичних наук, професор Щербатюк В.М.; доцент кафедри, кандидата історичних наук доцент Курас Д.І., доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Сокур Ю.В.; доктор юридичних наук, професор Калиновський Б.В.; професор кафедри, доктор юридичних наук, доцент Гультай М.М.; професор кафедри, доктор юридичних наук професор Колодій А.М.; професор кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Солоненко О.М.

З присутніх – 8 докторів юридичних наук та 7 кандидатів юридичних наук – фахівців за профілем поданої на розгляд дисертації.

Порядок денний:

Обговорення дисертаційного дослідження Махаринця Михайла Євгеновича «Еволюція правового регулювання земельних відносин на Волині в 1939 – 1960-х роках», поданого на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081

«Право» щодо його рекомендації для попереднього розгляду та захисту у разовій спеціалізованій вченій раді.

Слухали:

Доповідь здобувача ступеня доктора філософії Махаринця Михайла Євгеновича «Еволюція правового регулювання земельних відносин на Волині в 1939 – 1960-х роках», поданої на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право».

Доповідач обґрунтував актуальність обраної теми, визначив мету, завдання, методологію та методіку, охарактеризував об'єкт та предмет дослідження, виклав основні наукові положення та висновки, що виносяться на захист, вказав науково-практичну значимість роботи, зазначив про впровадження результатів дослідження. Зокрема, доповідачем зазначено, що на теперішній час Україна знаходиться на перехресті шляхів розвитку, обираючи таку модель правовідносин у сфері сільського господарства, яка б надала найбільш сприятливі можливості для розкриття потенціалу нашої держави. Безперечно гострою проблемою є розв'язання цілої низки протиріч у сфері землеволодіння та землекористування. Як фундаментальні питання, вони потребують не лише ситуативного юридичного вирішення, але й розуміння глибинних процесів їхнього формування та еволюції. Разом з тим, юридична практика в цій сфері потребує глибокого розуміння й усебічного врахування регіональних особливостей земельних правовідносин, що сягають своїм корінням попередніх етапів генезису вітчизняної державності та правової системи. Беручи до уваги комплексність проблеми, слід розробити цілісну концепцію підвищення ефективності правового регулювання земельних відносин з урахуванням специфічних ознак, стану та динаміки реалізації правової політики у сфері земельних відносин у різних регіонах України протягом ХХ ст.

Розвиваючи земельне право, суб'єкти правотворчості зобов'язані враховувати не лише радянське законодавство, але й сучасні особливості та характер правосвідомості громадян, що ґрунтуються на попередньому історичному досвіді. Визначення іманентних ознак правового менталітету у сфері земельної власності, що сформувалися протягом 1939 – 1960-х років і є поширеними донині, дозволить запропонувати більш якісні юридичні засоби впорядкування земельних відносин на сучасному етапі.

Метою дисертаційного дослідження є узагальнення та розвиток історико-правових знань про сутність, зміст та особливості правового регулювання земельних відносин на Волині протягом 1939 – 1960-х років.

Для досягнення зазначеної мети сформульовано такі завдання:

- з'ясувати стан наукової розробки проблематики правового регулювання земельних відносин на Волині протягом 1939 – 1960-х років;
- проаналізувати джерельну базу та визначити методологічні засоби дослідження правового регулювання земельних відносин на території Волині в 1939 – 1960-х роках;
- висвітлити стан земельних правовідносин у Волинському воєводстві Другої Речі Посполитої (1921 – 1939 рр.) напередодні входження Волині до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки (далі – УРСР);

- розкрити особливості правового регулювання земельних відносин у період утвердження радянської влади на Волині в 1939 – 1941 рр.;

- охарактеризувати сутність і зміст земельної реформи німецької окупаційної влади та особливості її проведення на Волині в 1941 – 1944 рр.;

- розкрити організаційно-правові засади становлення радянської моделі земельного устрою на Волині в умовах збройного протистояння з українськими національно-визвольними силами протягом 1945 – 1947 рр.;

- з'ясувати особливості правового регулювання земельних відносин у Рівненській і Волинській областях УРСР у післявоєнний період;

- розширити межі та систематизувати історико-правові уявлення щодо наслідків функціонування радянської системи землеволодіння в Рівненській і Волинській областях протягом 1953 – 1960-х років.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, пов'язані із землеволодінням і землекористуванням на Волині в середині – другій половині ХХ ст.

Предмет дослідження – еволюція правового регулювання земельних відносин на Волині в 1939 – 1960-х роках.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є одним з перших у вітчизняному правознавстві комплексним історико-правовим дослідженням особливостей правового регулювання земельних відносин на Волині у 1939 – 1960-х роках. У результаті наукового пошуку сформульовано низку нових наукових положень, зокрема:

уперше:

- комплексно вивчено та проаналізовано стан наукового дослідження правового регулювання земельних відносин на Волині під час перебування під владою різних режимів у період 1921 – 1960-х років;

- сформовано цілісне уявлення про зміни у правовому регулюванні земельних відносин, що відбулись у волинських областях УРСР у період 1939 – 1960-х роках, адже актуалізована проблематика дотеперішнього часу залишалася малодослідженою в історико-правовій науці;

- доведено, що зміни інституту права власності на землю після встановлення радянської влади на Волині, в першу чергу ліквідація права приватної власності на землю, відбулися на фоні системних масових порушень прав і свобод людини, заперечення основ загальноєвропейської правової практики і традиції, що призвели до деформації правової ментальності в суспільстві;

- наголошено, що в результаті аграрних трансформацій у 1939 – 1941 рр. на Західній Україні, комуністична влада підірвала одну з базових правових підвалин традиційного селянського господарювання та побуту – право приватної власності на землю. Націоналізація та передача землі в державну власність перетворювала всіх селян з власників у користувачів. Селяни, які важкою працею поколіннями заробляли на придбання власної землі, тепер одночасно її втрачали без будь-якої компенсації;

- запропоновано та обґрунтовано тезу про те, що попри декларації радянської влади малоземельним і безземельним селянам Волині було передано недостатньо конфіскованої у великих землевласників землі для ведення самоокупного господарства. Середні ж господарства через відчуження землі, що виходила поза

встановлені радянською владою граничні норми індивідуального землекористування, перетворено в економічно слабкі;

– встановлено, що заходи радянської влади у сфері правового регулювання земельних відносин у 1939 – 1941 рр. переслідували мету не встановити соціальну справедливість і покращити добробут сільського населення, а за допомогою суворої нормативної регламентації та посилення державного контролю земельних відносин, перетворити більшість індивідуальних селянських господарств в економічно слабкі, що не зможуть вистояти перед зростаючим тягарем державних податків;

– запропоновано та обґрунтовано тезу про те, що правове регулювання земельних відносин на Волині в період німецької окупації мало низку відмінностей порівняно з іншими округами Райхскомісаріату «Україна», які донині не знаходять свого висвітлення в науковій літературі. Якщо на території Райхскомісаріату «Україна» основною формою господарювання на селі в роки німецької окупації стало громадське господарство, яке за структурою мало чим відрізнялося від радянських колгоспів, то особливістю Волині було те, що основною формою господарювання тут залишалось індивідуальне одноосібне земельне користування;

удосконалено:

– наукові уявлення про еволюцію правового регулювання земельних відносин, форм і методів управління земельною власністю в досліджуваній період;

– джерельну базу дослідження функціонування та еволюції правового регулювання земельних відносин на Волині в період 1939 – 1960-х років;

– історико-правові особливості проведення радянською владою націоналізації землі, що здійснювалась шляхом безоплатного вилучення землі з приватної власності не лише великих землевласників, але й середняків у 1939 – 1941 рр., та насильницької колективізації у 1944 – середині 1950-х років;

– положення про негативний вплив ліквідації земельної приватної власності на розвиток правової культури населення Волині;

дістало подальший розвиток:

– положення про коло суб'єктів, об'єктів, підстави набуття та припинення права власності на землю на теренах Волині в період 1939 – 1960-х років;

– характеристика регіональної специфіки Волині, де переплелися західні та східноєвропейські соціально-економічні та політичні впливи, котрі досить часто не враховуються в контексті опису загального розвитку України;

– історико-правовий аналіз особливостей функціонування інституту права власності на землю в перебігу утвердження та діяльності окупаційних режимів на Волині в період 1939 – 1960-х років.

По закінченні доповіді Махаринця Михайла Євгеновича присутніми були поставлені такі **запитання:**

Щербатюк В.М.: На які основні праці ви посилалися під час написання дисертаційного дослідження?

Відповідь: Дякую за запитання. У вітчизняній юридичній літературі філософські та теоретико-правові засади правового регулювання земельних відносин були закладені у працях О. Данильяна, О. Дзьобаня, П. Кулиничя, В. Лемака, С. Максимова, Л. Наливайко, О. Петришина, В. Рубаника, В. Тація, І. Яковюка та ін. Історичні аспекти нормативного регулювання земельних відносин в Україні знайшли відображення в наукових роботах Б. Бачура, З. Білошкурської, І. Бойка, М. Бурдіна, О. Головка, В. Гончаренка, В. Єрмолаєва, В. Кириченка, А. Рогожина, В. Румянцева, В. Сидора, М. Страхова та ін. Різноманітні галузеві проблеми правознавства з питань регулювання земельних відносин знайшли відображення в розвідках Ю. Битяка, А. Гетьмана, М. Галянтича, С. Гусарєва, С. Гусарова, В. Єрмоленка, Н. Кузнецової, Л. Лейби, А. Мірошниченка, М. Шульги, В. Янчука та ін.

Пендюра М.М.: Чи окреслено вами хронологічні та територіальні межі дослідження?

Відповідь: Дякую за запитання. Хронологічні межі дослідження охоплюють період від 1939 р., коли підрозділами Червоної армії розпочато інкорпорацію Волині до складу УРСР, що супроводжувалося початком кардинальних змін у земельних правовідносинах і до їх остаточного закріплення в таких нормативно-правових актах як «Основи земельного законодавства СРСР і союзних республік» 1968 р. та Земельний кодекс СРСР 1970 р., які стали основними законодавчими актами регулювання земельних відносин до кінця існування Радянського Союзу. З метою світоглядного та історико-правового порівняння автор дещо виходить за окреслений вище період, що надає можливість у всьому спектрі історичних, філософських і юридичних питань висвітлити цілісну картину земельних відносин у встановлених темпоральних межах.

Територіальні межі дослідження окреслені межами Волинського регіону, що охоплює Волинську та Рівненську області. При цьому автор свідомо не торкався західних районів Житомирської області, що також є частиною історичної Волині, оскільки ця територія знаходилася у складі Союзі Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР) і там відбувався інший розвиток земельних правовідносин, що повністю збігався зі становленням соціалістичних відносин у сільському господарстві з іншими регіонами України, котрі ввійшли до складу УРСР і є достатньо вивченими.

Калиновський Б.В.: Що становить методологічну основу Вашого дисертаційного дослідження?

Відповідь: Дякую за запитання. Методологічну основу наукового пошуку становить сукупність принципів наукового пізнання, дослідницьких підходів, філософських, загальнонаукових і конкретнонаукових (неюридичних та юридичних) методів, застосування яких забезпечило достовірність і обґрунтованість результатів осмислення еволюції правового регулювання земельних відносин на Волині в 1939 – 1960-х роках. З урахуванням особливостей предмета, мети та завдань дослідження застосовано такі основні дослідницькі підходи: діяльнісний підхід – у ході історико-правової характеристики діяльності учасників земельних правовідносин, суб'єктів владних повноважень, що здійснювали правову регламентацію земельних питань; системний підхід – під

час опису правового регулювання земельних відносин на Волині в 1939 – 1960-х роках як складного, багатогранного явища, що охоплює низку елементів і стадій, зв'язки між якими утворюють відносно незмінну цілісність.

У свою чергу діалектичний метод дозволив осмислити еволюцію правового регулювання земельних відносин на Волині в 1939 – 1960-х роках у динаміці її розвитку та взаємодії з іншими суспільними і державно-правовими явищами. Використання герменевтичного методу сприяло тлумаченню й інтерпретації нормативно-правових актів, архівних матеріалів, наукових публікацій, монографічних праць та інших джерел із предмета наукового пошуку. Історичний метод надав можливість відтворити особливості генезису земельних правовідносин на Волині протягом 1939 – 1960-х років. Застосування структурного методу дозволило визначити та проаналізувати елементи складу земельних правовідносин у конкретному соціопросторово-часовому континуумі. Історико-правовий метод надав можливість розглянути історичні події та юридичні факти в їх розвитку, а також проаналізувати причини і наслідки та визначити етапи правового регулювання земельних відносин за різних державно-політичних режимів (розділи 2, 3). Статистичний метод дозволив визначити стан і наслідки правового регулювання земельних відносин на Волині в 1939 – 1960-х роках шляхом опрацювання кількісних показників конфіскації, націоналізації та вилучення землі суб'єктами владних повноважень.

Після відповідей на запитання, виступила науковий керівник – **доктор юридичних наук, доцент – Шкуратенко Олена Володимирівна.**

Актуальність теми дисертаційного дослідження Махаринця Михайла Євгеновича полягає в дослідженні еволюції правового регулювання земельних відносин на Волині протягом 1939 - 1960-х років та відсутністю у сучасній науковій літературі ґрунтовного історико-правового аналізу чинників та напрямів такого реформування у структурно-функціональному, культурно-ціннісному та соціально-політичному аспектах. Відповідно, ця дисертаційна робота є значущою як у теоретичному плані, так у багатьох практико-прикладних аспектах.

Проаналізовано стан наукової розробки проблематики правового регулювання земельних відносин на Волині в 1939 - 1960-х роках.

Ставлячи за мету свого дослідження узагальнення та розвитку історико-правових знань про сутність, зміст та особливості еволюції правового регулювання земельних відносин на Волині протягом 1939 - 1960 -х років, дисертант цілком обґрунтовано керується вирішенням таких завдань, як з'ясування стану наукової розробки проблематики правового регулювання земельних відносин на Волині протягом 1939 - 1960-х років; аналізу джерельної бази та визначення методологічних засобів дослідження правового регулювання земельних відносин на території Волині в 1939 - 1960-х роках; висвітлення стану земельних правовідносин у Волинському воєводстві Другої Речі Посполитої (1921 - 1939 рр.) напередодні входження Волині до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки; розкриття особливостей правового регулювання земельних відносин у період становлення радянської влади на Волині в 1939 - 1941 рр.; характеристиці сутності і змісту земельної реформи німецької

окупаційної влади та особливості її проведення на Волині в 1941- 1944 рр.; розкриття організаційно-правових засад становлення радянської моделі земельного устрою на Волині в умовах збройного протистояння з українськими національно-визвольними силами протягом 1945 - 1947 рр.; з'ясування особливостей правового регулювання земельних відносин у Рівненській і Волинській областях УРСР у післявоєнний період; характеристики наслідків функціонування радянської системи землеволодіння в Рівненській і Волинській областях протягом 1953 - 1960-х років.

В роботі коректно визначено об'єкт, предмет та методи дослідження.

У процесі роботи над дисертаційним дослідженням Михайло Євгенович проявив ініціативність, сумлінність, наполегливість, вміння відстоювати свою позицію.

На завершення науковий керівник зазначила, що дисертація Махаринця Михайла Євгеновича є завершеною та самостійною роботою, яка претендує на високу оцінку і може бути рекомендована до захисту у спеціалізованій вченій раді.

Після цього слово було надано **рецензентам** наукової праці:

Доктор юридичних наук, професор Сербин Р.А., який наголосив на досить високому рівні актуальності обраної здобувачем теми дисертації в умовах сучасності та відзначила високий науковий рівень дисертаційного дослідження Махаринця Михайла Євгеновича.

Чинна Конституція України від 28 червня 1996 р., виходячи з незамінності землі як природного ресурсу, цілком закономірно визнала її основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. При цьому земельні відносини в Україні перетворюються із джерела хронічних проблем і корупції на джерело нових можливостей для звичайних громадян і підприємців лише за умови комплексного правового регулювання значної кількості важливих аспектів набуття і реалізації прав на землю в контексті проведення земельної реформи. Остання була розпочата ще в березня 1991 р. і стала одним з найскладніших суспільних перетворень, що відбуваються в Україні після здобуття нею незалежності. Це зумовлено низкою об'єктивних і суб'єктивних, раціональних та ірраціональних чинників і причин, окремі з яких виникли на попередніх етапах розвитку українського суспільства, держави та права. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває дослідження еволюції правового регулювання земельних відносин на Волині в 1939 – 1960-х роках. Метою дисертаційного дослідження є узагальнення та розвиток історико-правових знань про сутність, зміст та особливості правового регулювання земельних відносин на Волині протягом 1939 – 1960-х років.

На підставі вищенаведеного рецензент вважає, що дисертація Махаринця Михайла Євгеновича на тему: «Еволюція правового регулювання земельних відносин на Волині в 1939 – 1960-х роках» відповідає вимогам, які ставляться до дисертації та може бути рекомендована до разової спеціалізованої вченої ради для попереднього розгляду і захисту на здобуття ступеня доктора філософії.

Кандидат юридичних наук, доцент Кривицький Ю.В.: Варто наголосити на тому, що до незаперечних позитивних аспектів представленої на рецензування наукової праці слід віднести таке:

по-перше, спокійний, виважений та інтелігентний тон ведення полеміки, висока повага дисертанта до інших вчених, їх думок і міркувань;

по-друге, значне історико-правове наповнення тексту дисертації, що забезпечується шляхом об'єктивного аналізу значної кількості архівних матеріалів і документів, нормативно-правових актів, наукових праць як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників тощо.

Оцінюючи зміст дисертації, можна дійти висновку, що автор представленої наукової праці спромігся досягти поставленої наукової мети й упоратися із завданнями дослідження. Винесені автором висновки відповідають поставленим науковим завданням.

Таким чином, дисертація Махаринця Михайла Євгеновича на тему: «Еволюція правового регулювання земельних відносин на Волині в 1939 – 1960-х роках», що подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право, є завершеним самостійним науковим дослідженням і в цілому відповідає вимогам пп. 9, 11, 12, 13 Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 567, а також вимогам Наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40. Дисертація Махаринця Михайла Євгеновича на тему: «Еволюція правового регулювання земельних відносин на Волині в 1939 – 1960-х роках» може бути рекомендована для захисту у спеціалізованій вченій раді відповідного профілю з урахуванням зауважень, висловлених на фаховому семінарі.

В обговоренні дисертаційного дослідження взяли участь:

Доктор історичних наук, професор Щербатюк В.М. у своєму виступі підтримав попередніх доповідачів, акцентував увагу на змісті авторських визначень і висновків. Під час доповіді, а також відповідей на запитання Махаринець М.Є. продемонстрував знання нормативних та доктринальних джерел, вміння їх узагальнювати, аналізувати, формулювати власні висновки.

У підсумку, дисертація Махаринця Михайла Євгеновича на тему: «Еволюція правового регулювання земельних відносин на Волині в 1939 – 1960-х роках» відповідає вимогам, які ставляться до дисертацій, та може бути рекомендована до захисту в разовій спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 081 «Право».

Доктор юридичних наук, професор Гусарєв С.Д., який зазначив, що запропонована дисертація розкриває дуже актуальні питання сучасної науки і реалій сьогодення. З огляду на відповідність існуючим вимогам до дисертацій, виконання індивідуального плану здобувача, її доцільно рекомендувати до захисту в разовій спеціалізованій вченій раді відповідного профілю.

Доктор юридичних наук, професор Калиновський Б.В., який підкреслив, що цікавою та багатоаспектною є дана праця. Дисертант з науковим керівником продемонстрували творчий критичний підхід та науково обґрунтовані результати проведеного дослідження. Звісно, пріоритетним напрямом удосконалення

законодавства, в зазначені сфері, є систематизація діючої нормативно-правової бази.

У цілому, дисертація Махаринця Михайла Євгеновича відповідає вимогам стосовно дисертацій, може бути рекомендована до захисту в разовій спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 081 «Право».

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Махаринця Михайла Євгеновича на тему: «Еволюція правового регулювання земельних відносин на Волині в 1939 – 1960-х роках»

Обґрунтування вибору теми дослідження. На теперішній час Україна знаходиться на перехресті шляхів розвитку, обираючи таку модель правовідносин у сфері сільського господарства, яка б надала найбільш сприятливі можливості для розкриття потенціалу нашої держави. Безперечно гострою проблемою є розв'язання цілої низки протиріч у сфері землеволодіння та землекористування. Як фундаментальні питання, вони потребують не лише ситуативного юридичного вирішення, але й розуміння глибинних процесів їхнього формування та еволюції. Разом з тим, юридична практика в цій сфері потребує глибокого розуміння й усебічного врахування регіональних особливостей земельних правовідносин, що сягають своїм корінням попередніх етапів генезису вітчизняної державності та правової системи. Беручи до уваги комплексність проблеми, слід розробити цілісну концепцію підвищення ефективності правового регулювання земельних відносин з урахуванням специфічних ознак, стану та динаміки реалізації правової політики у сфері земельних відносин у різних регіонах України протягом ХХ ст.

Розвиваючи земельне право, суб'єкти правотворчості зобов'язані враховувати не лише радянське законодавство, але й сучасні особливості та характер правосвідомості громадян, що ґрунтуються на попередньому історичному досвіді. Визначення іманентних ознак правового менталітету у сфері земельної власності, що сформувалися протягом 1939 – 1960-х років і є поширеними донині, дозволить запропонувати більш якісні юридичні засоби впорядкування земельних відносин на сучасному етапі.

У вітчизняній юридичній літературі філософські та теоретико-правові засади правового регулювання земельних відносин були закладені у працях О. Данильяна, О. Дзьобаня, П. Кулинича, В. Лемака, С. Максимова, Л. Наливайко, О. Петришина, В. Рубаника, В. Тація, І. Яковюка та ін. Історичні аспекти нормативного регулювання земельних відносин в Україні знайшли відображення в наукових роботах Б. Бачура, З. Білошкурської, І. Бойка, М. Бурдіна, О. Головка, В. Гончаренка, В. Єрмолаєва, В. Кириченка, А. Рогожина, В. Румянцева, В. Сидора, М. Страхова та ін. Різноманітні галузеві проблеми правознавства з питань регулювання земельних відносин знайшли відображення в розвідках Ю. Битяка, А. Гетьмана, М. Галянтича, С. Гусарева, С. Гусарова, В. Єрмоленка, Н. Кузнєцової, Л. Лейби, А. Мірошниченка, М. Шульги, В. Янчука та ін. Водночас, незважаючи на поступове розширення наукових уявлень стосовно земельної політики та практики її реалізації в окремих регіонах України, низка

питань усе ще потребує пошуку максимально повної адекватної відповіді на них, оскільки системні наукові праці монографічного характеру з відповідної проблематики нині відсутні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертацію виконано в межах та відповідно до Комплексної теми науково-дослідних робіт Національної академії внутрішніх справ «Законотворча та законодавча діяльність в Україні», державна реєстрація № 0113008189. Тему дисертації затверджено Рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ (протокол № 26 від 31 жовтня 2017 р.) і включено до переліку тем дисертаційних досліджень Національної академії правових наук України (реєстр. № 99, 2017 р.).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є узагальнення та розвиток історико-правових знань про сутність, зміст та особливості правового регулювання земельних відносин на Волині протягом 1939 – 1960-х років.

Для досягнення зазначеної мети сформульовано такі *завдання*:

- з'ясувати стан наукової розробки проблематики правового регулювання земельних відносин на Волині протягом 1939 – 1960-х років;
- проаналізувати джерельну базу та визначити методологічні засоби дослідження правового регулювання земельних відносин на території Волині в 1939 – 1960-х роках;
- висвітлити стан земельних правовідносин у Волинському воєводстві Другої Речі Посполитої (1921 – 1939 рр.) напередодні входження Волині до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки (далі – УРСР);
- розкрити особливості правового регулювання земельних відносин у період утвердження радянської влади на Волині в 1939 – 1941 рр.;
- охарактеризувати сутність і зміст земельної реформи німецької окупаційної влади та особливості її проведення на Волині в 1941 – 1944 рр.;
- розкрити організаційно-правові засади становлення радянської моделі земельного устрою на Волині в умовах збройного протистояння з українськими національно-визвольними силами протягом 1945 – 1947 рр.;
- з'ясувати особливості правового регулювання земельних відносин у Рівненській і Волинській областях УРСР у післявоєнний період;
- розширити межі та систематизувати історико-правові уявлення щодо наслідків функціонування радянської системи землеволодіння в Рівненській і Волинській областях протягом 1953 – 1960-х років.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, пов'язані із землеволодінням і землекористуванням на Волині в середині – другій половині ХХ ст.

Предмет дослідження – еволюція правового регулювання земельних відносин на Волині в 1939 – 1960-х роках.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період від 1939 р., коли підрозділами Червоної армії розпочато інкорпорацію Волині до складу УРСР, що супроводжувалося початком кардинальних змін у земельних правовідносинах і до їх остаточного закріплення в таких нормативно-правових актах як «Основи земельного законодавства СРСР і союзних республік» 1968 р. та Земельний

кодекс СРСР 1970 р., які стали основними законодавчими актами регулювання земельних відносин до кінця існування Радянського Союзу. З метою світоглядного та історико-правового порівняння автор дещо виходить за окреслений вище період, що надає можливість у всьому спектрі історичних, філософських і юридичних питань висвітлити цілісну картину земельних відносин у встановлених темпоральних межах.

Територіальні межі дослідження окреслені межами Волинського регіону, що охоплює Волинську та Рівненську області. При цьому автор свідомо не торкався західних районів Житомирської області, що також є частиною історичної Волині, оскільки ця територія знаходилася у складі Союзу Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР) і там відбувався інший розвиток земельних правовідносин, що повністю збігався зі становленням соціалістичних відносин у сільському господарстві з іншими регіонами України, котрі ввійшли до складу УРСР і є достатньо вивченими.

Методи дослідження. Методологічну основу наукового пошуку становить сукупність принципів наукового пізнання, дослідницьких підходів, філософських, загальнонаукових і конкретнонаукових (неюридичних та юридичних) методів, застосування яких забезпечило достовірність і обґрунтованість результатів осмислення еволюції правового регулювання земельних відносин на Волині в 1939 – 1960-х роках. З урахуванням особливостей предмета, мети та завдань дослідження застосовано такі основні дослідницькі підходи: *діяльнісний підхід* – у ході історико-правової характеристики діяльності учасників земельних правовідносин, суб'єктів владних повноважень, що здійснювали правову регламентацію земельних питань (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3); *системний підхід* – під час опису правового регулювання земельних відносин на Волині в 1939 – 1960-х роках як складного, багатогранного явища, що охоплює низку елементів і стадій, зв'язки між якими утворюють відносно незмінну цілісність (підрозділи 2.1, 2.2, 3.2).

У свою чергу *діалектичний метод* дозволив осмислити еволюцію правового регулювання земельних відносин на Волині в 1939 – 1960-х роках у динаміці її розвитку та взаємодії з іншими суспільними і державно-правовими явищами (підрозділи 2.1, 2.3, 3.3). Використання *герменевтичного методу* сприяло тлумаченню й інтерпретації нормативно-правових актів, архівних матеріалів, наукових публікацій, монографічних праць та інших джерел із предмета наукового пошуку (підрозділи 1.1, 1.2, 3.3). *Історичний метод* надав можливість відтворити особливості генезису земельних правовідносин на Волині протягом 1939 – 1960-х років (розділи 2, 3). Застосування *структурного методу* дозволило визначити та проаналізувати елементи складу земельних правовідносин у конкретному соціопросторово-часовому континуумі (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2). *Історико-правовий метод* надав можливість розглянути історичні події та юридичні факти в їх розвитку, а також проаналізувати причини і наслідки та визначити етапи правового регулювання земельних відносин за різних державно-політичних режимів (розділи 2, 3). *Статистичний метод* дозволив визначити стан і наслідки правового регулювання земельних відносин на Волині в 1939 – 1960-х роках шляхом опрацювання кількісних показників конфіскації,

націоналізації та вилучення землі суб'єктами владних повноважень (підрозділи 2.2, 2.3, 3.1, 3.2, 3.3).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є одним з перших у вітчизняному правознавстві комплексним історико-правовим дослідженням особливостей правового регулювання земельних відносин на Волині у 1939 – 1960-х роках. У результаті наукового пошуку сформульовано низку нових наукових положень, зокрема:

уперше:

– комплексно вивчено та проаналізовано стан наукового дослідження правового регулювання земельних відносин на Волині під час перебування під владою різних режимів у період 1921 – 1960-х років;

– сформовано цілісне уявлення про зміни у правовому регулюванні земельних відносин, що відбулись у волинських областях УРСР у період 1939 – 1960-х роках, адже актуалізована проблематика дотеперішнього часу залишалася малодослідженою в історико-правовій науці;

– доведено, що зміни інституту права власності на землю після встановлення радянської влади на Волині, в першу чергу ліквідація права приватної власності на землю, відбулися на фоні системних масових порушень прав і свобод людини, заперечення основ загальноєвропейської правової практики і традиції, що призвели до деформації правової ментальності в суспільстві;

– наголошено, що в результаті аграрних трансформацій у 1939 – 1941 рр. на Західній Україні, комуністична влада підірвала одну з базових правових підвалин традиційного селянського господарювання та побуту – право приватної власності на землю. Націоналізація та передача землі в державну власність перетворювала всіх селян з власників у користувачів. Селяни, які важкою працею поколіннями заробляли на придбання власної землі, тепер одночасно її втрачали без будь-якої компенсації;

– запропоновано та обґрунтовано тезу про те, що попри декларації радянської влади малоземельним і безземельним селянам Волині було передано недостатньо конфіскованої у великих землевласників землі для ведення самокупного господарства. Середні ж господарства через відчуження землі, що виходила поза встановлені радянською владою граничні норми індивідуального землекористування, перетворено в економічно слабкі;

– встановлено, що заходи радянської влади у сфері правового регулювання земельних відносин у 1939 – 1941 рр. переслідували мету не встановити соціальну справедливість і покращити добробут сільського населення, а за допомогою суворої нормативної регламентації та посилення державного контролю земельних відносин, перетворити більшість індивідуальних селянських господарств в економічно слабкі, що не зможуть вистояти перед зростаючим тягарем державних податків;

– запропоновано та обґрунтовано тезу про те, що правове регулювання земельних відносин на Волині в період німецької окупації мало низку відмінностей порівняно з іншими округами Райхскомісаріату «Україна», які донині не знаходять свого висвітлення в науковій літературі. Якщо на території Райхскомісаріату «Україна» основною формою господарювання на селі в роки

німецької окупації стало громадське господарство, яке за структурою мало чим відрізнялося від радянських колгоспів, то особливістю Волині було те, що основною формою господарювання тут залишалось індивідуальне одноосібне земельне користування;

удосконалено:

– наукові уявлення про еволюцію правового регулювання земельних відносин, форм і методів управління земельною власністю в досліджуваний період;

– джерельну базу дослідження функціонування та еволюції правового регулювання земельних відносин на Волині в період 1939 – 1960-х років;

– історико-правові особливості проведення радянською владою націоналізації землі, що здійснювалась шляхом безоплатного вилучення землі з приватної власності не лише великих землевласників, але й середняків у 1939 – 1941 рр., та насильницької колективізації у 1944 – середині 1950-х років;

– положення про негативний вплив ліквідації земельної приватної власності на розвиток правової культури населення Волині;

дістало подальший розвиток:

– положення про коло суб'єктів, об'єктів, підстави набуття та припинення права власності на землю на теренах Волині в період 1939 – 1960-х років;

– характеристика регіональної специфіки Волині, де переплелися західні та східноєвропейські соціально-економічні та політичні впливи, котрі досить часто не враховуються в контексті опису загального розвитку України;

– історико-правовий аналіз особливостей функціонування інституту права власності на землю в перебігу утвердження та діяльності окупаційних режимів на Волині в період 1939 – 1960-х років.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що в дисертації сформульовано й аргументовано наукові положення, які дозволяють розширити історико-правове уявлення про еволюцію правового регулювання земельних відносин на Волині у 1939 – 1960-х роках, а отже, сприятимуть реформуванню правових засад земельних відносин у сучасній Україні. Основні результати дисертаційного дослідження використовуються в:

діяльності Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру – при забезпеченні формування державної політики у сфері земельних відносин, землеустрою, у сфері Державного земельного кадастру, державного нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі в частині дотримання земельного законодавства, використання та охорони земель усіх категорій і форм власності, родючості ґрунтів (акт впровадження Головного управління Держгеокадастру у Рівненській області від 17 березня 2021 р.);

науково-дослідній діяльності – в ході подальших перспективних розробок історико-теоретичних і галузевих питань з удосконалення та підвищення ефективності правового регулювання земельних відносин в Україні (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 20 жовтня 2020 р.);

освітньому процесі – під час забезпечення викладання таких навчальних дисциплін як «Історія держави та права України», «Історія держави та права зарубіжних країн», «Історія держави та права», «Актуальні питання українського

права та державотворення» (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 10 листопада 2020 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дослідження відображено в 9 наукових працях, три з яких опубліковано в наукових фахових виданнях України, одна – в закордонному науково-періодичному виданні, а також у п'яти тезах доповідей в збірниках матеріалів науково-теоретичних конференцій, зокрема:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Махаринець М. Є. Регулювання земельних відносин на Волині періоду німецької окупації. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 3 (112). С. 52–58.

2. Махаринець М. Є. Правове регулювання земельних відносин у програмних засадах ООН та їх реалізація на Волині в роки радянсько-німецької війни. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2020. Вип. 1. С. 3–5.

3. Махаринець М. Є. Суб'єкти правового регулювання земельних відносин на Волині у 20 – 30-х роках ХХ століття. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 3 (13). С. 163–171.

4. Makharynets M. Legal regulation of land relations in Volhyn in 1939 – 1941 as a means of economic derogation of individual peasants' farmsteads. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management) Nauka. Oswiata. Prawo. Zarzadzanie*. Lublin. 2020. № 3 (31). С. 278–283.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Махаринець М. Є. Партизанська боротьба УПА та ООН у західних областях УРСР (травень 1945 – 1946 рр.). *Українське військо: сучасність та історична ретроспектива* : зб. матеріалів III Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 30 лист. 2018 р.). Київ : НУОУ, 2018. С. 169–172.

2. Махаринець М. Є. Земельне питання в політиці ООН в роки Другої світової війни. *Українське військо: сучасність та історична ретроспектива* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 29 лист. 2019 р.). Київ : НУОУ, 2019. С. 90.

3. Махаринець М. Є. Польське осадництво на Волині (1921 – 1939 рр.). *Україна-Польща: стратегічне партнерство в системі геополітичних координат* : зб. наук. праць II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 14–15 трав. 2020 р.). Київ : Міленіум, 2020. С. 50–51.

4. Махаринець М. Є. До сучасної історіографії земельних правовідносин на Волині періоду німецько-радянської війни. *Актуальні проблеми юридичної науки та практики в ХХІ столітті* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Рівне, 16–17 жовт. 2020 р.). Ч. I. Рівне : Гельветика, 2020. С. 46–49.

5. Махаринець М. Є. Правове регулювання земельних відносин в контексті сучасного реформування земельного права. *Сучасні наукові дослідження представників юридичної науки – прогрес законодавства України майбутнього* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15–16 січ. 2021 р.). Дніпро : Правовий світ, 2021. С. 10–12.

Характеристика особистості здобувачки: Махаринець Михайло Євгенович 1981 року народження. У 2004 році закінчив Український державний університет водного господарства та природокористування і отримав повну вищу освіту за спеціальністю «економіка підприємства». З вересня 2017 року аспірант заочної форми навчання Національної академії внутрішніх справ. На сьогоднішній день старший детектив Національного антикорупційного бюро України

Автор 8 наукових публікацій у сфері конституційного права.

Оцінка мови та стилю дисертації. Дисертація написана з правильним вживанням юридичної та спеціальної термінології. Стиль викладення в дисертації матеріалів досліджень, наукових положень, висновків і рекомендацій забезпечують легкість і доступність їх сприйняття.

У результаті попередньої експертизи дисертації Махаринця Михайла Євгеновича і повноти публікації основних результатів дослідження

УХВАЛЕНО:

1. Затвердити висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Махаринця Михайла Євгеновича на тему: «Еволюція правового регулювання земельних відносин на Волині в 1939 – 1960-х роках».

2. Констатувати, що за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація Махаринця Михайла Євгеновича відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах) затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями), п. 10 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 р. № 167.

3. Рекомендувати дисертацію Махаринця Михайла Євгеновича на тему: «Еволюція правового регулювання земельних відносин на Волині в 1939 – 1960-х роках» до захисту на здобуття ступеня доктора філософії у разовій спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:
проректор
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

Руслан СЕРБИН

Рецензент:
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

Юрій КРИВИЦЬКИЙ